

Az Idő tárnái (IV)

Párizsba érkezése másnapján Z. reggel kilenckor ért a Théâtre Odéonhoz. Emlékezett rá, hogy a térről negyedórányi volt a sétaút a rue Monsieur-le-Prince 20-ig. Mikor a színházhoz értek, Lill mindig megszámlolta az oszlopokat, Marie Antoinette óta mindent láthattak, mondta. Lill, ha sokáig nézett egy épületet, emlékművet, tárgyat, elképzelte a történetüket

a rue Dubois sarkán Z. nem találta a régi könyvesboltot, ahol hosszan nézelődtek. Lill a görög-római szerzők sorozatait kereste a kirakatban. Török étterem volt a bolt helyén

Z. ezúttal is a Hotel Welcome-ban foglalt szobát a Boulevard St. Germain és a rue de Seine sarkán, ahová első útján Laci barátja vezette. Pocsék kis hely, mondta Laci, de olcsó. A harmadik emeleti szobában nem volt tusoló, csak lavór, vizeskancsó. A sarkok pókhálósak, közös vécé a folyosón. A portás pislogó öregaszszony. Ezúttal üvegezett portál, a recepcióban szóttesek, a szobában friss tapéta, tusolófülke

a repülőn Z. talált magyar újságokat. Az egyik vidéki város polgármestere, olvasta, azt nyilatkozta, hogy a diktatúrákat a feldühödött tömeg söpri el. A rue de Seine sarkán a söröző a régi volt. A zene ugyanolyan hangosan szólt, mint régen, éjszaka felébresztette. Visszaemlékezett rá, hogy első útján Laci a Városházához is elvezette. Amikor én Bustyaházán a repülőtér kifutópályájához cipeltem az ötvenkilós cementzsákokat, mondta, ezerkilencszáznegyvennégy augusztus tizenkettedikén a párizsi ellenállók elfoglalták a Városházát, kitűzték a toronyba a francia zászlót, a németek géppuskatűzet nyitottak, de másnap már itt mondta el de Gaulle a híres beszédét, sokszor elolvastam, mondta Laci, itt állunk, férfiak, nők, katonák, ezek a pillanatok örökké túlmutatnak szegényes életünkön

mikor hetekkel előbb Z. visszaindult Athénból, a repülőtéren minden járat késett. A kávézóban találkozott Jorgossal, Nikossal és a segélyszolgálat vezetőjével. Újabb szállítmányokat vártak a menekültek számára. A városvezetés nem engedélyezte a próbákat, mondta Jorgosz, a turisták számára kell szabadon hagyni a színházteret

tanulságos volt a próba, mondta Z.

keresünk új színhelyet... Visszajön hozzánk?

utaztatok. A régi helyek... régi emlékek... talán Párizs

ajánlom Steinfeld professzort. Érdekes ember... Lehetnek közös témáik... nekem is sokat segít... Inspirál... Új megszólalási formákat keres ő is mihez?

ő a zenében. Schönbergről ír könyvet. Hogyan szólaltatható meg a megszólaltathatatlan. Szemináriumokat tart arról, hogy vannak szavakkal megközelíthetetlen dolgok

mikrofonhang nyugalomra kérte a várakozókat. Jorgosz jeges narancsitalokat rendelt. Leszállt a berlini járat. Három fiatalember verekedte át magát a tömegben. Lerakták a csomagjaikat. Egyikük gitárt vett elő

Jorgosz felállt. Intett nekik
ismeri őket? kérdezte Z.

az Athéni Színművészeti Főiskoláról. Kimentek Berlinbe, ott játszanak, néha hazajönnek

a gitáros belecsapott a húrokba
Hold Your Colours, kiáltotta
énekeltek

a várakozó fiúk és lányok körülvették őket, tapsoltak az ütemre. Jorgosz is középük állt

őrizd meg a színeidet
őrizd az értékeket
ne hagyj magad
menj el a falig
ragadj kést
ha a falhoz szorítanak
törj át rajta
Jorgosz is énekelt

a hangosbemondó a budapesti járat indulását jelezte. Z. elbúcsúzott Nikosztól és a segélyszolgálat vezetőjétől, intett Jorgosznak. Felszállás után kinyitotta a gépét. Elolvasta Georg Steinfeld adatait. Születési hely és idő nem szerepelt. Az első adat: 1964. Elvégezte a Sorbonne-t. Oxfordban, majd a Harvardon folytatta a tanulmányait. Zenei és nyelvi kurzusokat tartott. Arnold Schönberg munkásságával foglalkozott. Vitákat váltott ki Schönberg *Mózes és Áron* című operájának elemzésével. A *Mózes és Áron*, írta, annyira radikálisan testesíti meg az érvelés filozófiai és drámai együttesét, hogy nemcsak a modern zene történetének része, hanem a modern színház, a teológia, a nyelv hatástalanságának válságára is rámutat. Mózes utolsó felkiáltása, hogy a szavak cserben hagyták, annak a kinyilvánítása, hogy a művészet nem tudja a barbarizmust megállítani

Budapestről e-mailt váltott Georg Steinfelddel. Jorgosra hivatkozott. Kilenc óra tizenöt percre egyeztettek találkozót a rue Monsieur-le-Prince 20. előtt. A régi hotelépületet Z. ajánlotta

mikor megismerkedésük másnapján Lillel kijöttek a Jeu de Paume-ból, Z. azt ajánlotta, hogy igyanak a közelben egy kávé. Lill hallgatott

igyuk meg nálam a hotelban, mondta később

Z. leadta az útlevelét a recepción. Elindultak a lépcsőn. Nyílt egy ajtó a hallban, kilépett a tulajdonos asszony, szigorúan rájuk szólt, vendégeket nem lehet felvinni, Lill mosolyogva visszaszólt, a hölgy intett, mit jelent az, hogy coneubi, kérdezte Z., valami olyasmit, hogy élettárs, mondta Lill

Lillt az apja barátja hívta meg Párizsba. Auschwitz után nem tért vissza Budapestre. Onnan el kell húzni, üzente. Szívesen segíték, ha a családoból va-

laki Párizsba akar jönni, küldök meghívólevelet. Ő foglalt Lillnek szobát a Hotel Majoryban

miért nincs a Professzor születéséről, ifjúságáról semmi adat a Wikipédián, töprengett Z. a húszas szám felé haladva. A portréja némileg hasonló Arnold Schönberg interneten látható portréjához. Kilenc óra tíz perckor ért a húszas számú épülethez. A bejárat fölött nem volt hotel felirat. A régi üvegezett ajtó helyén repedezett deszkaajtó. A vakolata málladozott. Történhetett bármi, gondolta Z., a húszas szám előtt állok, ezt az érzést nem veheti el tőlem semmi

a Luxembourg Park felől locsolókocsi közeledett. A vízsugártól fényes úttesen diákcsoport rohant a park felől. Mikor az első éjszakájuk után órákig barangoltak a Louvre-kertben, s a padokon, ahol a közelükben lányok és fiúk csókolóztak, egymás szavába vágva mesélték az élményeiket, emlékezett Z., észre sem vették, hogy besötétedett. A Louvre tömbjére nyíló kapu zárva volt. A lányok, fiúk átmásztak a kerítésen, próbáljuk meg, nevetett Lill, a vállamra állt, emlékezett Z., felmászott, a szoknyája beleakadt a vastüskékbe, utánakapaszkodtam, kiszabadítottam, leugrottam a túloldalon, kis sikollyal ért a karomba

a locsolókocsi vízsugara nyomán támadt párában alak közeledett a rue de Vaugirard felől. Vállra vetett könnyű felöltő, kockás régimódi sildes sapka megállt a ház előtt, feltekintett

már ez sincs

Z. később sem tudta megmagyarázni magának, miért nem lepte meg, hogy Georg Steinfeld magyarul szólalt meg

laktam itt

én is, mondta Z.

első emelet, nyolcas szoba

második emelet, tizenkettes szoba

Georg Steinfeld kezét nyújtott

a tanítványom sok mindent megírt magáról

Jorgosz?

megírta, hogy utazgat, helyszíneket, emlékeket keresgél, megírta, hogy mivel foglalkozik, járt a menekültek szigetén, azt is megírta, hogy rólam is említett néhány szót magának

az emlékeim miatt ajánlottam a húszas számot, mondta Z.

fontos hely, Arnold Schönberg is lakott itt

kinyomozta?

az egyik tanítványom nagyanyja a harmincas évek elején a hotel alkalmazottja volt. Megőrizte a régi vendégkönyveket. A tanítványom felfedezte benne Arnold nevét, a szobaszámot is. A földszint nyolcba kértem szállást. Próbáltam elképzelni, mi járhatott a fejében harmincháromban

meddig lakott itt Schönberg?

a vendégkönyv szerint harminchárom május huszonnyolcadiktól harmincadikáig. Hitler akkor jelentette ki, hogy a hatalomért folyó harc sikeresen befejeződött, elkezdődhet a tisztogatás. Arnold félbehagyta a *Mózes és Áron* operáját, Mózes utolsó felkiáltásával, „Oh szavak, miért hagytok el engem...” Menekült. Rövidesen Párizsból is

Jorgosznak igaza volt, gondolta Z., valami rögeszme hajtja

a tanítványa figyelemre méltó. Láttam az egyik próbáját Athénban szerencsére hajthatatlan fickó, mondta Georg Steinfeld megkérdezhetem, hogy mi vezette Schönberghez?

Z. úgy látta, hogy Georg Steinfeld, miközben legyintett, mintha tovább beszélt volna magában, mintha a lélegzetvétele is felgyorsult volna, de az arcvonásai kisimultak, álarcként takarva, hogy magában folytatja, amibe belekezdett. Z.-nek az volt az érzése, hogy Georg Steinfeld folyamatosan hangtalanul beszél, mintha volna egy befejezhetetlen történet, amit senkivel nem kíván megosztani, de amitől nem tud szabadulni

megkérdezhetem, hogy került kapcsolatba a Schönberg-életművel? kérdezte Z., hogy véget vessen annak, amit felfedezett

ne álldogáljunk itt, van a közelben egy kellemes kávézó, mondta Georg Steinfeld

elindultak

mikor jött el hazulról? kérdezte Z.

két-három perc és odaérünk

jól beszél magyarul

nem lehet felejteni

a rue Dantonnál kilépett az egyik házból egy tíz-tizenkét év körüli fiúcska. Mikor elhaladt az utcát söprő színes bőrű legény mellett, homlokához emelte kifeszített jobb kezét. A sárgamellényes elmosolyodott, ő is tisztelgett

Jorgosz pályázata érdekes, mondta Georg Steinfeld, remélem megtalálja a megvalósítás formáit

elérték a rue Bucit

a kisfiú bement a szemközti virágüzletbe

leültek a Café Buci teraszára. Georg Steinfeld presszókávét, Z. kapucínert rendelt

írja a könyvét Schönbergről?

éppen elakadtam

velem is megtörténik

az elakadás közös tapasztalata közelebb hozza őket egymáshoz

gondolom, elolvasta a rólam szóló szócikkeket... én is a magáról szólókat, mondta Georg Steinfeld

a szék karfájára helyezte a felöltőjét, levette a sildes sapkáját, hátradólt szemben a napfénnel, lehunyta a szemét

Jorgosz öt éve járt először a kurzusomra... az apja Peter Brook asszisztense volt a fiúcska kijött a virágüzletből. Kis koszorú volt a kezében

a szomszéd asztalnál ülő turista térképpel a kezében áthajolt. Németül kérdezte, mi a legrövidebb út a Louvre-hoz. Steinfeld a Pont St. Michelt ajánlotta

megitták a kávét, a kapucínert

csak a *Mózes és Áronnal* foglalkozik?

mostanában a *Varsói túlélővel*. A korai művek kevésbé érdekelnek. A *Mózes és Áronban* az elhallgatás, a szavak elvesztése... csődje... a *Varsói*ban a megszólalás... mi van a kettő között...

mi?

Georg Steinfeld intett a felszolgálónak

két unicum
a háború után, az elhallgatása hónapjaiban felkereste őt a varsói gettólázadás egyik túlélője. Ismeri a lázadás történetét?
olvastam róla
az asszony elmondta a túlélése történetét. A sortűz után a halottak között bújt meg. Egy napig feküdt ott. Éjszaka kimászott
a felszolgáló hozta a két unicumot
az asszony elmondta, hogy a halálraítéltek énekelve mentek a sírjukhoz. Elmondta, hogy bujkált. Arnold másnap belekezdett. Nyolc nap alatt megírta a *Varsóit*. A zenét, a szöveget. A szöveg inkább ének. A zenében puskalövések...
sortűz
a kisfiú a túloldalon elindult, kezében a koszorúval
van egy Schönberg-feljegyzés, nem könnyen találtam rá
hol?
a bécsi Emlékházban. *Rés* a címe. *Rés* a *Mózes* elhallgatása és a *Varsóiak* megszólalása között. Ezen sokáig töprengtem... az unicum a specialitásuk
lehajtották
a kisfiú megállt a szomszéd ház előtt. A koszorút a falba erősített kampóra helyezte, az emléktábla alá. Tisztelgett. Indult
Z. intett neki
a kisfiú az asztalhoz lépett
Z. az üres székre mutatott
a kisfiú leült
Z. megkérdezte, miért helyezte el a koszorút
ebben az évben mi vagyunk az ügyeletesek
te volnál?
apám, de ő beteg. Engem küldött
mi az, hogy ügyelet?
a háznál ellenállókat végeztek ki a háborúban
talán akkor apád sem élt még
ő a nagyapámtól hallotta. Minden évben van koszorúzás, mindig más család
iszol egy kólát?
köszönöm
hozták a kólát. A kisfiú kiitta. Felállt. Kezet nyújtott Z.-nek is, Georg Steinfeldnek is
Z.-t meglepte, milyen erős a kézszorítása
a kisfiú a sarokról visszaintett
egyedül utazik? kérdezte Z.
Georg Steinfeld nevetett
mindig?
volt idő, mikor a feleségeimmel. Nem vagyok valami hűséglovag. Mindig tovább menekültem
miből?
a harmadik feleségem engem unt meg. Szerintem féltékeny volt. Mindig csak az Arnoldod, hajtogatta, de hiszen már régen halott, védekeztem... a harmadik tőlem menekült

felállt, karjára dobta a felöltőjét
órám van a Sorbonne-on. Maga is mindig egyedül utazik? Feleség? Asszonyok?
miről tart órát?
most nyelvfilozófia. Meddig marad Párizsban?
nem tudom. Körüljárom...
a régi helyeket?
a régi helyeket
reggel Londonba megyek. Ott is van egy kurzusom. A héten visszautazom.
Ha van kedve, ugyanitt... egy unicumra
az utcasarokról visszaintett

mire gondolhatott Georg Steinfeld, töprengett a szállodai szobában Z., mikor
intett a sarokról és visszajött. Van itt még egy kérdés, kezdte, de megakadt, hosz-
szan méregetett, közelhajolt, de hirtelen elsietett. Mit akarhatott még mondani?

a sörözőből felhallatszó énekszót a forgalomzaj sem tudta elnyomni. A Piaf-
számot ismerte. Pulóverbe bújt, lement. Talált egy üres sarokasztalt. Rendelés
nélkül hozták a korsó sört. A lány énekelt, aki a reggelinél szolgált fel

Egy dal kísért napéjen át
követve engem
rávesz, hogy emlékezzem
újra látom a holtakat
az évek dobokon peregnek
hallgasd te is a zűrzavart
az utca magához hív
a vér olyan ütemre ver
mint az elfáradt szív

a vendégek a söröskancsójukat emelve hallgatták. Volt, aki a távolba meredt.
Volt, aki letette a kancsót és az asztalon verte az ütemet. Z. fizetett. Elindult az
éjszakában. Álldogált a rue de Seine galériáinak kirakatai előtt. Az egyikben felfe-
dezte Francesco di Giorgio Martini *Építészeti tájkép* című festményének másolatát.
A berlini képtárban látták az eredetit, figyeld meg, mondta Lill, üres tér, kétoldalt
épületek, a háttérben erőd, kikötő, hajók, minden motívum emberi teljesítményre
utal, de embernek nyoma sincs, mintha az emberek kihaltak volna már a világból,
emlékezett Z. Álldogált a kirakat előtt. Visszasétált a szállodába. A felszolgálólány
újabb Piaf-dalt énekelt. Rendőrautók szirénáztak, osztag futott a St. Germain des
Prés felé. A szobában felnyitotta a gépét, Arnold Schönbergről talált egy figyelem-
re méltó címszót, gyümölcsöző eszmecserét folytatott Thomas Mann-nal amerikai
emigrációjukban. Thomas Mann azt mondta, jegyezte fel Arnold Schönberg, ol-
vasta Z., a zene a számára példázat, hogy a szellemnek, a kultúrának az elenyé-
zését juttassa kifejezésre tragikus korunkban

álmában kézen fogva haladt Georg Steinfelddel a görög menekülttáborban,
Palmira romjainál csatlakozott hozzájuk Jorgosz, itt fogunk játszani, mondta, a
holtak közül választok szereplőket. Rövidesen átadom a kiadónak a szórakozó-
helyekről készült könyvemet, olvasta Z. reggel Véri Márton levelét, nagyon kö-
szönöm a segítséget. Visszatérek az alapkutatásomhoz. Időszerűnek látom, hogy
Jan Assmann tételei, az emlékezet és felejtés gondolatköre után a hamis emléke-

zettel foglalkoznak a magyar történelemben. Szívesen konzultálnék erről is. Külföldön vagyok, válaszolta Z. Nemrégiben újraolvastam Pascalt, azt a gondolatát ajánlanám a figyelmébe, miszerint az igazság ismeretlenül bolyong az emberek között, ezt a *Gondolatok* 843. töredékében fejti ki. Az én viszonyom a történettudomány tételeihez meglehetősen ambivalens. Lehetnek jobb, még jobb kategóriák, végtére a történelem, mondhatnám a sors mindannyiunknál erősebb, de a gondolat, a művészet tud valamit, amire a történelem nem képes. Feltárja az emberi helyzetet, és lehatol a dolgok okaihoz. Abban igaza van, hogy érdemes az igaz, a valószerű helyen a hamis emlékezetre rámutatni. Ez az Idővel is szembezállás. Én, ha megjegyezhetem, az emlékezet segítségével teszek kísérletet arra, hogy szétválasszam azt, amit a tudomány az igaz, a valószerű, a hamis kategóriáival jár körül. Jobb pillanataimban ezt olyan időérzékelésnek gondolom, ami talán figyelembe vehető a maga problémáiban is. A többit, ha hazaérek. Nagyon várom, válaszolta azonnal Véri Márton, én a hamis emlékezetet a hatalmi agresszió termékeként vizsgálnám, és mentalitáshatásában. A pusztítás nemcsak fizikai értelemben, lelki és szellemi értelemben is pusztítás

Az utcán újabb rendőrsztagok sorakoztak, sisakban, pajzsokkal, az étteremben a Piaf-dalt éneklő felszolgáló hozta a reggeli tejeskávét, friss kalácsot

Z. kimutatott

oh, már hozzászoktunk, mondta mosolyogva a lány

Z. a Boulevard de la Chapelle-en még nem járt. A közeli metróállomásról áramlott a tömeg a Gare du Nord felé

Georg Steinfeld előző nap érkezett vissza Londonból, a 37-es számú épülethez megyünk, mondta, a Les Bouffes du Nord Theaterben próbál Jorgosz négyemeletes ház. Boltíves kapu. Fölötte a színház neve

hosszú története van, mondta Georg Steinfeld. Ezernyolcszázhetvenhatban nyitották meg. Idővel tönkrement. Romos lett a színpad, a nézőtér is. Mikor Peter Brook ezerkilencszázhetvennégyben felfedezte, csak részben újjátta fel, azt mondta, romvilágokat jó romos falak között játszani

két fiú várta őket a bejáratnál. Z. rájuk ismert, ők kísérték a segélyszállítmányt a leszboszi táborba, később kezdünk, mondták, a díszletállítók, a világosítók sztrájkolnak, a főrendező úr tárgyalt, egy óra múlva érkezik

Georg Steinfeld bement a szemközti pékségbe. Két szelet mazsolás kaláccsal jött vissza

a legjobb minőség, mondta

leültek az üzlet előtti két műanyag székre

és mi volt Londonban?

eső... mindig eső

harapdálták a kalácsot

Peter Brook elég sokáig dolgozott itt. A korszak tapasztalatai alapján vizionált új játékműveket. Később Afrikában, az őslakosok között kísérletezett

mi volt az esőn kívül? kérdezte Z.

Georg Steinfeld a reggeli géppel érkezett a Heathrow repülőtérre. Metróval utazott a Euston állomásig, aztán a Gower Streeten a University College-ig. Az emeleti teremben várták a diákok

a szavak halálával fogunk ma foglalkozni, mondtam nekik, mondta Georg Steinfeld Z.-nek a pékség előtt, a szavak halála olyan, mint az emberek halála, mondtam nekik, eltűnnek, de mégis velünk maradnak. A verbális keret nem az egyetlen kifejezőeszköz, vannak az intellektuális és érzéki megközelítéseknek képpel, zenével, mozgással megközelíthető formái, mondtam nekik. Járt Berlinben? hajolt Z.-hez

Z. bólintott

volt a Bebel téren?

mikor évtizedekkel előbb berlini sétájukon a térre értek, emlékezett Z., az egyik turistacsoport vezetője harsány hangon magyarázta a látnivalókat. Megálltak az ezerkilencszázharminchármas könyvégetéseknek emléket állító, a burkolókövek közé ágyazott üveglap előtt. Lill föléje hajolt. Nézte a mélyben az üres könyvtári polcokat. Olvasta az üveglapon a feliratot: „Ahol könyveket égetnek, embereket is meg fognak égetni. Heine 1820.” Hitler a hatalomra jutása után meghirdette a megtisztítás programját, magyarázta az idegenvezető a csoportnak. Híres tudósokat fosztottak meg a katedrájuktól. Thomas Mannt kizárták a Költészeti Akadémiáról. Háromezres feketelistát állítottak össze a mérgezőnek minősített könyvekről, ahol most állunk, égették el Jack London, Hemingway, Heinrich Mann, Stefan Zweig, Franz Werfel, Heinrich Heine könyveit. Egy tonna könyvet vontak ki a könyvtárakból. Lill leült a tér egyik padjára, emlékezett vissza Z., miközben Georg Steinfeld a londoni útjáról beszélt, mikor lenéztem a Vezúvnál a kráter mélyére, mondta Lill, olyan volt, mint a világvége. Az üres polcok az üveglap alatt is

a pékségből kijött a fehérkötényes tulajdonos. Megkérdezte, hogy óhajtának-e még egy szelet kalácsot. Georg Steinfeld megköszönte szokás szerint finom volt, én most nem kérek többet én sem, mondta Z.

megemléctem a diákoknak, folytatta Georg Steinfeld, hogy a Heine-szöveg a Bebel téri emlékművön pontos, de csak szó. És csak szó maradna a mélybe rejtett üres könyvespolcok nélkül. A probléma a tapasztalatok átadhatósága vagy átadhatatlansága, mondtam nekik. Akinek nincs tapasztalata, mondta az egyik diák, annak nem sokat mond a másik ember tapasztalata

mit válaszolt?

igaza van, mondtam, a hagyatkozás befogadásához valóban személyes élmény kell

Georg Steinfeld zsebkendőt vett elő. Letörölte a morzsákat az álláról

elmondtam a diákoknak, hogy láttam fényképeken az egykori varsói gettó három méter magas dróthálós kerítését. A halottak mellett üldögélő kisgyerekek fényképét is láttam a német haditudósítók felvételein. Beszéltem a hagyományozhatóságnak és a személyes érintettségnek a kapcsolatáról. Az egyik diák felállt, kijött a katedrához. Én voltam a varsói emlékfalnál, mondta, rátapasztottam a tenyeremet. Megnéztem utána a Múzeumban a lázadás emléktárgyait, a fegyvereket, a felégetett házak tégláit, a halottak megőrzött cipőit, próbáltam elképzelni, hogyan történt, de csak azt éreztem, hogy az egész régen volt. Álmomban tömeg előtt álltam, mondta a diák, mondta Georg Steinfeld, miközben a pékség előtt teherautó fékezett, a szállítómunkások frissen sült kenyeret,

süteményt rakodtak ki, a tömeg álmomban várta, hogy beszámoljak a varsói tapasztalataimról, mondta a diák, de nem tudtam megszólalni. Menjen vissza a helyére, kiáltottam rá a fiúra, mondta Georg Steinfeld, magának nem voltak élményei, nem lehettek tapasztalatai. A befogadás megkönnyítéséről van szó. Legutóbb Schönberg *Varsói túlélőjéről* beszéltünk. Arnold Schönbergnek voltak tapasztalatai az ezerkilencszázharminchármas menekülése óta. Aztán ezerkilencszáznegyvenhétben felkereste az amerikai emigrációjában a felkelés egyik túlélője, mondtam a diákoknak

a rakodómunkások visszaültek a teherautóba. Felberregett a motor, elhajtottak. Georg Steinfeld hátradőlt a műanyag széken. Vigyázzon, mondta Z., könnyű a szék, elbillenhet. Georg Steinfeld lehunyta a szemét. És mi történt ezután? kérdezte Z. Képzeld el, mondtam a diákoknak, mondta Georg Steinfeld lehunytt szemmel, a varsói túlélő asszony elmondja Arnold Schönbergnek, hogy a gettóba félmillió embert zsúfoltak össze, egy szobában húszan vannak. Naponta indulnak a szerelvények Treblinkába a gázkamrákba, ezerkilencszáznegyvenhárom április tizenkilencedikén kezdődött a felkelés, mondja az asszony, harckocsikkal, lángszórókkal verték le, mikor így sem tudták az ellenállást felszámolni, gázt vetettek be, tizenháromezren haltak meg, képzeld el, mondtam a diákoknak, folytatta Georg Steinfeld a pékség előtt, hogy Arnold Schönberg, hallgatva az asszonyt, látja maga előtt, amint fekszik a halottak között, megvárja a sötétséget, hason csúszva eljut egy csatornanyílásig, leereszkedik, a patkányok között egy napig vár, rátalál egy vaslétrára, felmászik, félóra alatt elmozdítja a záró tömböt, kimászik, nem tudom, így mondta-e el, mondtam a diákoknak, de mondhatta így, Schönberg feljegyezte, hogy felkereste egy túlélő, feljegyezte, hogy a korábbi élményei segítségével részesült az áthagyományozódás kegyelméből, nyolc nap alatt komponálta meg a kantátáját, megtalálta az elmondhatatlan megszólaltatásához az új nyelvet, narrátor mondja a történet szövegét, kórus énekel, zenekísérettel, puskalövések hangzanak el, közben a kórust kiáltások szakítják meg, a narrátor angolul beszél, a katonák németül ordítanak, a zene olyan, mint a folyamatos földrengés

mit mondtak a diákok? kérdezte Z.

nem érdekelt. Az volt a fontos, hogy valamit el tudtam nekik...

elakadt

nem mondtak semmit, kérték, hogy eltávozhassanak, mert tüntetés lesz, és csatlakozni akarnak. Megkérdeztem, milyen tüntetés. Azt mondták, pontosan nem tudják, de ha hívják őket, odamennek. Ez volt Londonban, barátom

még sosem szólított így, gondolta Z.

lehangoló

nem... nem... jólesett, hogy elmondhattam nekik. Hasznos volt, hogy felismertem a tekintetükben az értetlenséget

a kapuban várakozó egyik fiú ájtott

megjött a Főrendező úr, kezdjük a próbát

most én fizetek, mondta Z.

bement az üzletbe. Leszámolta a két kalács árát. Szerencsés vagyok, gondolta, hogy találkozhattam ezekkel az emberekkel. Homályban van, honnan indultak, mi hajtja őket, mi lesz a sorsuk, de amit megismerek belőlük, mintha hozzátar-

tozna, megállt az ajtóban, mihez is tartozik hozzá, töprengett, nem tudott válaszolni önmagának

Georg Steinfeld a járdaszélen várakozott
menjünk. Nézzük meg, hol tartanak. Irigylem ezt a fiút. Azt csinálja, ami nekem nem sikerült

mire gondol?

próbál eljutni a közönséghez... kudarc, kudarc, motyogta Georg Steinfeld, lelépett a járdáról, Z.-nek vissza kellett rántania egy autó elől

úgy robognak, mint a gyilkosok, mondta Georg Steinfeld

vártak, amíg csillapult a forgalom

már láttam egy próbáját Athénban, mondta Z.

igen... persze, találkoztak

Jorgosz a nézőtéren várakozott

ma csak bejáró próba lesz, és néhány jelenet

Z. nagyobbnak találta a színházteret, mint gondolta. Leültek az első sorba.

Jorgosz felment a színpadra. Tapsolt

szereplők balra! Kórus jobbra! Egyforma csuklya, szürke köpenyetek lesz.

Antik szoborcsoport. Végig a fenyegetettségre gondoltok. Abban éltetek, abban fogtok élni. A pestis elmúlt, de a bacilusok meghúzódnak, s eljön a nap, amikor újra előbújnak. A sztrájk miatt lehet, hogy félhomályban lesz a színpad. Tapsolt.

Hárman lejöttek, utcai ruhában leültek a fenntartott helyre a negyedik sorban. A telefonokkal megvilágítják Oidipuszt, mikor elkezd a prologust

az Oidipuszt játszó fiú előlépett
lassan indítod, beszélgetsz a közönséggel. Róluk mesélsz

ez a színház régen Peter Brook színháza volt, kezdte a fiú. Nem kívánt azok közé tartozni, akik szemet hunynak és hallgatnak. Megmutatta az emberi természet sötét oldalát

ne szavalj! Tárgyilagosaak vagyunk

Jorgosz szövege, súgta Georg Steinfeld Z.-nek

a fiú újrakezdte

most jobb volt, mondta Jorgosz. Jöjjön be a Hírnök. Görnyedten érkezel, hosszú utat tettél meg. Előrejössz a rivaldáig

hegyi ösvényen találkoztak, kezdte a Hírnököt játszó. Laiosz nem tudja, kivel áll szemben. Oidipusz sem tudja?

nem kérdezed... közlöd, kiáltotta Jorgosz

mondhatom úgy, az apa nem tudja, hogy a fiával, a fiú nem tudja, hogy az apjával áll szemben?

nem... egyelőre rejtély... titok nélkül nincs színház. A végszavadra kezdjük a vetítést. Athéni színinövendékekkel vettük fel

először a *Mózes és Áront* akarta rendezni, súgta Georg Steinfeld Z.-nek, de a zsűri az Oidipuszra írta ki a pályázatot

Jorgosz hátrament, elindította a vetítést. A színpad hátsó falára feszített vásznon két alak jelent meg. Az egyikén díszes öltözék, vállon átvett köpeny, combig érő csizma, sisak, a kezében pallos. A másik ifjú. Meztelen felsőtest. Ágyékkötő. Saru. Dárda. A sisakos lesújtott a pallossal, az ifjú a dárdájával kivédte. Szűrt

most folytasd, kiáltotta Jorgosz... halkabban...
nem hallják az erkélyen
be lesztez mikrofonozva, folytasd
Oidipusz csak védekezett. Fiatal volt. Erősebb. Ügyesebb. Ha nem ő öl, őt ölik
meg, szavalta a Hírnök
ne szavalj. Ezt majd újrapróbáljuk. Kezd a kórus! kiáltotta Jorgosz
Oidipusz megmentette a várost, zúgta a kórus, de a sors cseleit nem ismerte
fel
a sors cseleit tagolva mondjátok. Mintha azt mondanátok: a létezés cseleit.
Azt játsszuk el, hogy a világot nem lehet átalakítani, de a színpadon megmutat-
hatjuk az élet rejtélyeit
kikapcsolta a vetítést
csináljuk a végjelenetet. Ha nem lesz már sztrájk, akkor is homály a színpa-
don. Oidipusz újra a rivaldához lép. Nem szólal meg
meddig hallgatok?
húszig számolsz magadban. Ennyi idő kell, hogy várakozásban tartsd a néző-
ket. A kórus is húszig számol. Huszonegynél felhúzzátok a csuklyákat.
Beburkolóztok a köpenyetekbe... ezt majd többször elpróbáljuk. A dögvész kü-
lönöző változataira gondolunk. Gyűlölködés. Közöny. Hatalomvágy. Peter
Brook ezt korszakérzésnek nevezte
milyen lesz a díszlet, kérdezte az Oidipuszt játszó fiú. A bejáróhoz jó volna
tudni
nem lesz díszlet. Csak a régi romos falak... próbáljuk a záró monológot.
Kezdd a számolást
Z. húszig számolt magában a nézőtérén
nézzetek rám, kezdte a fiú, itt a híres Oidipusz, aki a nagy talányt megoldotta,
a dögvészt elkergette a városról, de azt nem ismerte fel, hogy a bacilusok mindig
ott szunnyadnak az otthonok zugaiban, megfertőzik a gondolkodást, a lelkeket,
s eljön az idő, amikor újra felébresztik a szörnyeiket
ez is Jorgosz szövege, súgta Georg Steinfeld
a kórus körülveszi, kiáltotta Jorgosz. Ti hárman feljöttök a nézőtérről.
Mégfognátok a melletetek ülő néző kezét. A fülükbe súgjátok, hogy jöjjenek ve-
letek. Beálltok velük a kórusba
mi lesz, ha más néző is fel akar velünk jönni?
jó lesz... a kórus befogadja őket. Egyek vagyunk velük. Oidipusz folytatja
senki halandó embert, ki a földön várja végső napját, ne nevezetek boldog-
nak, míg el nem érte élete kikötőjét
lassan a magasba emelitek a testet... így... jó... tízig számoltok magatokban...
lassan eresztitek le... újra tízig... sorban ráterítitek a köpenyeiteket... az utcai
ruhások az ingüket... mezítelen felsőtesttel álltok... a köpenyhalom, sírdomb...
mi lesz a nézőkkel, akiket felhoztunk?
nem tudom, majd kitaláljuk. Vigyázzatok, hogy kapjon levegőt a köpenyek
alatt... csináljátok... jó... szép... teljes sötét...
ma ennyi... holnap tízkor folytatjuk
Jorgosz leült Georg Steinfeld mellé
felforgató, de ne halmozza túl az effektusokat, mondta Steinfeld

a Professzor úrtól tanultam. Mindig azt magyarázta, hogyan lépett túl Schönberg az ismert formákon. Valamit még keresek... Hogy lehet megoldani, hogy a végén szélgép fújja el a köpenyeket? Alattuk semmi. Üres a színpad. Ember nélküli világ

technikailag megoldható, de azt hiszem, a zsűrinek már annyi is sok, amit próbáltak... Fafejek. Nekem csak egy szavazatom van
nem érdekel a zsűri... ha nem nyerünk, elmegyek Bécsbe. Hívtak, Strauss-operett, sok pénz. Azon megcsináljuk az Oidipuszunkat
az Oidipuszt játszó színész lejött a nézőtérre
kérdézhettek?

Jorgosz intett

tulajdonképpen szembemegyünk az eredetivel? Nincs katarzis. Erről már beszéltünk Athénban... Mi marad a nézőnek?

van katarzis, mondta Jorgosz

Georg Steinfeld felállt. Felment a színpadra. Álldogált. Visszament az első sorhoz. Leült

elképzelem a nézőt... mit érezhet? Üres színpad... üres világ... valami elmúlt...

arra gondolok, mondta Jorgosz, hogy a katarzis ellehetetlenülésének felismertetése az igazi katarzis... szembenézni azzal, hogy miben élünk

hallgattak

technikailag megoldható a szélgép is... az üres színpad is, mondta George Steinfeld, de ne írja be a szöveggönyvbe, amit a zsűrinek bead

még egy effektus, mondta Jorgosz kihívóan

Georg Steinfeld nevetett. Jorgosz is nevetett. Az Oidipuszt játszó fiú is

és Ön? fordult Jorgosz Z.-hez

még sok munkája lesz

köszönöm, uram. Értjük egymást

elvinni a közönségig, mondta Z.

Georg Steinfeld búcsút intett. Z. úgy érezte, hogy menekül

lehet, hogy megöregedtem, mondta Georg Steinfeld az utcán, nem érdekel már a befogadás

hány éves? kérdezte Z. Nem találtam adatot a születési dátumáról

már kérdeztem... mindig egyedül utazik?

gondolja, hogy a zsűri végül szabad utat ad?

jöjjön... menjünk be ebbe az üzletbe

Z. úgy érezte, hogy a kérdése elől is menekül

kedvenceim, mutatott a sajtúzetben Georg Steinfeld a pultra. Ajánlom a montaver hagymás ízűt, vagy a normantel almás ízűt. Leginkább a kecskesajtot kedvelem. Van itt roquefort, camembert, eidami

Z. tíz deka montavert vásárolt

mennyi ideig ír egy regényt? kérdezte Georg Steinfeld az utcán

változó. Volt, amelyiket négy-öt évig... van, amelyiket egy lélegzetvételre.

Mikor fejezi be a Schönberg-könyvét?

fogalmam sincs... még meg kell oldanom a befogadás nehézségeit is... az okokat... ez nagyobb kérdéskör a mai kultúrában

megálltak a 76. szám előtt
itt van még egy órám. Zenei és színházi stúdió. Kísérletező fiatalok
zsebkendőt vett elő. Letörölte a verítéket a homlokáról. Elbúcsúzott. Z. vára-
kozott néhány percig. Megkérdezte a portást, hol tartja a professzor az óráját.
Felment az első emeletre. Óvatosan nyitotta a hatos terem ajtaját. Tizenkét fiú,
hat lány figyelte Georg Steinfeldet

meghallgatjuk a *Varsói túlélőt*, mondta, először meghallgatjuk. Intett a techni-
kusnak. Néhány ütem hangzott fel, a narrátori hang tárgyilagos: egy fogolytábor
napjai. Achtung! Achtung! kiáltások. A narrátori hang gyorsult. Férfikórus távol-
ról, kiáltással erősödve, puskalövések a leütött zongorabilentyűk hangzásának
ütemére. Németül: megszámolni, hányan mennek ma a kivégzésre indulók.
Léptek hangja. Zene és szó egymásnak felelve. Újra a férfikórus. Újra a puska-
lövések. Erősödő énekszó. Héber ima. Német parancsszavak, dobok, mint puska-
lövések, menekülő hangja. Géppuskasorozat, zeng rá a kórus felelete. Smá
Jiszraél! Halljad Izrael! Ordítás. Lövések. Elakadó énekszó

Georg Steinfeld intett. A technikus kikapcsolta

Z. olyan tárgyilagosnak érezte Georg Steinfeld hangját, mint a narrátorét
a következő foglalkozásra szíveskedjenek néhány sorban három kérdésre fe-
lelni. Az első: miképpen hatott az oratórium? Milyen formai változatokat fedez-
tek fel benne? Milyen különbséget éreznek a *Mózes és Áron* utolsó felkiáltása és a
Varsói túlélő énekimája között? Lejártsszuk újra. Intett a technikusnak

Z. kibotorkált. Megkapaszkodott a lépcső korlátjában. Mikor leért, a portás
kijött a fülkéből

megtalálta a hatos termet?

Z. bólintott. Még hallatszott fentről a puskalövés-sorozat és az énekszó. Z.
átverekedte magát az esti forgalmon. Metrón a Châtelet-ig utazott. Átsétált a
Szajnáig. A Prefektúrával szemben leült a rakpart lépcsőjére. Lassan úszott lefelé
egy kivilágított sétatáj. A Prefektúra előtt rendőrségi autó fékezett. Két megbi-
lincselte férfit adtak át a kapuőröknek

próbálta átgondolni a délutáni eseményeket. Rendet kell raknom, gondolta,
de nem jutott tovább. Felvillant a normandiai útja, az útítársa tekintete, ahogyan
unokáinak férjet kér Budapestről, Mirjam levele az életét idegen néven leélő
Bauererről, mi is volt a keresztnéve, a folyó illata, a Duna-parton ugyanez az illat,
Laci, aki már régen meghalt, a bustyaházi háborús repülőtérről beszél a rakpart
lépcsőjén, vibráltak az arcok, kavargtak a hangok, látta, hogy a katedrális felől
két alak közeledik, látta a Klotild-palotát, miközben Véri Márton mondja a
Császárra kívánt tizenhárom átkot, Georg Steinfeld hallgat a születési évéről, a
gyermekkoráról, eredménytelenül keresi Véri Márton a nagyapja történetét

Z. úgy érezte, időben és térben minden együtt történik, a katedrális felől köze-
ledő két alak megállt, feldobták a bohócsipkájukat, az egyik szaltót ugrott, a járó-
kelők tapsoltak, rendet kellene raknom magamban, gondolta Z., miközben mintha
hallotta volna Arnold Schönberg oratóriumának kiáltásait, minden összetartozik,
gondolta, a két bohócsipkást megállította a Prefektúra őrsége, Jorgosz az előadást
azzal zárja, hogy a színpad a világot, az ember nélküli világot mutatja, Lill a
Múzeumban áll Martini festménye előtt, úgy nézi, mint a restaurálásra váró archív
leleteket, nézd, mondja, ma lebontom a lényegéig, megtisztítom az épületektől, a

háttérben a vitorlásoktól, nem marad más, mint a gondolat, az ember nélküli világ gondolata, a rakparton rendőrautó szirénázott, az egyik bohócsipkás szaltót ugrott, a rendőrök nevettek, továbbengedték mind a kettőt, a szirénázó autó megállt, fekete kalapos férfi szállt ki, az őrség tisztelgett, a két bohócsipkás lejött a rakpart-ra, leültek Z. közelében, szendvicset vettek elő, rágcsálták

kezdjük, mondta egy idő után a magasabb
nem üldöghelhetnénk még egy kicsit, kérdezte, aki szaltót ugrott
két hét múlva bemutató... mondjuk össze a szöveget
miért hoztál le ide?

a direkciónak nem akarja, hogy a sajtó kíváncsiskodjon. Az újságírók ott ólálkodnak a színház körül, botrányt szimatolnak... kezdjük

sokáig nem tudtam beletörődni, hogy minden így marad. Légy ésszerű, mondtam, még nem próbáltál meg mindent

Z. úgy érezte, hogy a magasabb őt figyel

sok az egy embernek, folytatta a szaltót ugró. Másrészt mi haszna most elcsüggedni

régebben kellett volna erre gondolni, egy örökkévalósággal előbb... ezerkilencszáz körül... mondta a társa

Z. ráismert a szövegre. Többször látta az előadást

álljunk meg, mondta a szaltót ugró, mi a fene ez... miért ezerkilencszáz körül?

akkor kezdődött a huszadik század... akkor kezdődött, hogy minden el lett baszva

alaposan

menjünk tovább

azért akkor még voltunk valakik

ezt határozottabban mondd

ahogy parancsolod, te vagy a rendező

te mindig az utolsó pillanatra vársz

néha azt hiszem, hogy már túl vagyunk rajta... mondd, szabad ennyire megváltoztatni egy klasszikus szöveget?

majdnem hetven éve írta... azóta sok minden történt. A színlapon rajta lesz: variációk egy bohócjátékra... folytatd... most ne gondoldj a bejárókra... csak öszszemondjuk a szöveget

mi lenne, ha bűnbánatot tartanánk?

mit bánjunk meg?

azt, hogy megszülettünk... itt az eredetiben kérdőjel van

már nem kérdezzük... állítjuk... folytatd

nekünk mi a szerepünk az egészben?

lehet még egyáltalán szerepünk bármiben? Uraságod talán érvényesíteni akarja a jogait?

nincsenek többé jogaink, elbaltáztuk

itt mondhatod azt, hogy elbasztuk, ma már senki nem beszél úgy, hogy elbaltáztuk

rendben... nincsenek többé jogaink, elbasztuk

emlékszel?

már nem... hiába lázong az ember
a bőrünkől nem bújhatunk ki
a Prefektúra kapuja nyílt. Rendőrszakasz vonult ki. Pajzs a kézben, a fejeken
sisak. Futólépésben indultak. Kijött a fekete kalapos férfi. Tárgyalt az őrség pa-
rancsnokával. Rendőrkocsi érkezett. Megbilincselte férfit adtak át. A fekete kala-
pos tárgyalt a rabbal
azok ketten újabb szendvicset vettek elő
van vized?
kis üveg
ittak
a befejezésen még töprengek, mondta a magasabb. Van itt egy új szövegrész,
mondjuk össze. Én azt mondom: Mit gondolsz, az Úristen lát?
csukd be a szemed
könyörülj rajtam, Istenem
rajtam is
gondolod, hogy lát minket?
talán van még esélyünk
a születésen és a halálon kívül mi az esélyünk?
akkor mire várunk?
a magasabbik felállt. Z.-hez lépett
nem zavarjuk, uram?
egyáltalán nem
szeretünk közönség előtt próbálni
látták, hogy itt ülök?
természetesen... ül és vár... mi is... a szerepünk szerint
most az jön, hogy te elalszol, mondta a másiknak
jó, elalszom
arra gondoltam, hogy álmodban megjelenik
ki?
akit várunk... itt ülünk a folyóparton, te felébredsz, azt álmodtad, hogy itt
ülünk a folyóparton és várakozunk, ahogy látom, mutatott Z.-re, az úr is
túl bonyolult... csak tudnám, hogy tulajdonképpen mire várunk
próbáljuk azt, hogy kezdetnek felállunk
jó... felálltam
folytasd
azt álmodtam, hogy boldog vagyok... sokáig aludtam?
nem tudom
én nem bírom tovább
mindenki azt mondja, hogy nem bírja, de megy ki-ki a maga útjára... húzd fel
a nadrágod... megyünk, nem maradunk állva
te vagy a rendező, de az eredeti szöveg szerint állva maradtunk és várunk
mondtam, hogy variációt játszunk... nem vagyok hajlandó tehetetlenül állni
és várni
akkor mit játszunk?
mondjuk te vagy Godot, és én egy ideig várlak, de nem jössz...
nem jövök... és ha mondjuk te vagy Godot és én várlak

de nem jövök
nehéz veled az élet
ezt miért mondod?
benne van az eredetiben
van helyette új szöveg
igen... látom, megkérdem: hol voltál a háborúban? erre mi szükség van?
megkérded...
rendben... hol voltál a háborúban?
az ellenállásban
mikor?
mindig... mindig abban vagyunk
tulajdonképpen kinek játszunk?
ez nincs a szövegben, ne mondd
nincs, de engem érdekel
nem tudom... játszunk...
a szaltót ugró felállt. Z.-hez lépett
maga, uram, hol volt a háborúban?
kisfiú voltam, mondta Z., maga se értette, miért nevet... nem zavarom a pró-
bát?
ellenkezőleg... fontos a közönség reagálása, mondta a rendező...
én csak hallgattam, mondta Z. Mi lenne a befejezés?
nem tudom... meglátjuk... elindulunk...
mégsem várnak? kérdezte Z.
elindulunk... mindenki a maga útján. Gyere. Két hét múlva bemutató
elindultak
jó várakozást, uram, kiáltotta vissza a rendező Z.-nek
feldobták a bohócsapkájukat. A kisebbik a Prefektúra előtt ugrott két szaltót
Z. feltápáskodott. Az örök csevegtek a kapu előtt. Intett nekik, mintha ismer-
né őket. Az egyik hozzálépett. Kérte az iratait. Z. átadta az útlevelet. Az altiszt
végignézte, visszaadta, tisztelgett. Z. elment a Pont Michelig. Átsétált a hídon.
Amikor az egyik bohócsipkás kimondta, hogy variációkat játszanak, arra gon-
dolt, hogy Jorgosznak is ilyen alcímet kellene írni az előadása plakátjára.
Z. a szállodai szobában kinyitotta a gépét. A kiadónak mindig támad újabb
kérdése, szeretnének egy bécsi cukrászdáról is emléket, segítené-e, írta Véri
Márton. Talán a Centrál cukrászda, válaszolta Z. Véri Márton megköszönte. Jövő
hónapban lesz egy konferencia Bécsben, talán találkozhatnánk odakint
a sörözőből felhangzott a zene. A felszolgálólány újra a *Padam Padamot* éne-
kelte. Z. most szomorúnak érezte a dalt
szépen énekel, mondta a reggelizőasztalnál. Miért nem a hangját hasznosítja?
köszönöm, uram. Ez itt biztos állás... éneklek éjszakánként bárókban is, abból
nem élnék meg. Ez biztos
mindig más hangulatban hallom
ahogy rendelik. A *Padam* menekülést jelent, a szöveg szerint a szív ritmusá-
ra... ahogy rendelik. Ahány szív, annyi *Padam*. Hozhatok még egy narancslevet?
a szobában becsomagolt. Úgy döntött, hogy még egyszer elmegy a Szajna-
parti emlékhelyre, a Citére vezető hídra, ahol Lillel megismerkedett. A bejára-

tot rács zárta el. Régen nem volt rács. Régen nem ült előtte kis széken öregasszony. Nem volt tábla a korlátozott látogatási időről. Cserépedény sem volt a földön bankjegyeknek

az öregasszony kulcsokat tartott a kezében. Kinyitotta a kaput turista?

Z. bólintott

előkotorta a jegyzetömbjét. Letépett egy jegyet

Z. visszaadta. Elhelyezett tíz eurót a cserépedényben. Köszönt. Visszanézett. Látta, hogy az asszony bezárja a kerítéskaput